

עורכים: עוזי רבי, טלי טוני מרקו

כרך 12, גיליון מס' 2, 7 בפברואר 2022

פתרונות אזוריים לאתגרים אזוריים במזרח התיכון

ברנדון פרידמן*

שנת 2021 התאפיינה במאמץ דיפלומטי לפיוס בין שני המחנות היריבים במזרח התיכון הסוני - קטר ותורכיה מצד אחד, ומצרים, סעודיה ואיחוד האמירויות מהצד האחר. התמונה המשותפת של יורש העצר הסעודי מחמד בן-סלמאן, האמיר הקטרי תמים אל-תאני והשיח' האמירתי טחון בן-זאיד, בעיר הנופש המצרית שארם א-שייח¹ בצל ההתקרבות בין קטר לבין שכנותיה למפרץ ביטאה היטב את רוח התקופה. גם המפגש באנקרה בין מחמד בן-זאיד, יורש העצר של איחוד האמירויות לנשיא תורכיה, רג'פ טאיפ ארדואן, בנובמבר 2021, סימל מפנה דרמטי ביחסים שעד כה התאפיינו ביריבות עוינת.² בעקבות פגישה זו איחוד האמירויות הקצתה סכום של 10 מיליארד דולר להשקעה בתורכיה.³

המחלוקת בין שני המחנות הללו נגעה בעיקר לעמדותיהם הסותרות כלפי האחים המוסלמים מאז פרוץ "האביב הערבי" (שנים 2010-2011). קטר ותורכיה תמכו באחים המוסלמים, בעוד שמצרים (שאחרי יולי 2013), סעודיה ואיחוד האמירויות ראו באחים המוסלמים איום על הביטחון והיציבות הפנימית והאזורית. סוגיה נוספת במחלוקת נסבה סביב ההתייחסות לאיראן. לקטר

* ד"ר ברנדון פרידמן הוא חוקר בכיר ומנהל תכנית המחקר במרכז משה דיין.
** מאמר זה הוא גרסה מתורגמת ומעודכנת למאמר שפורסם לראשונה בכתב העת [Tel Aviv Notes](#) של מרכז משה דיין ב-30 בנובמבר 2021. אנחנו מודים לעידו יהל על הסיוע בתרגום המאמר.

¹ [Saudi Gazette](#), Twitter, September 17, 2021.

² Andrew England, Laura Pitel, and Simeon Kerr, "[UAE vs Turkey: the regional rivalries pitting MbZ against Erdogan](#)," *Financial Times*, October 26, 2020; and, "[Erdogan hosts MbZ as Turkey, UAE seek to repair bilateral ties](#)," *Daily Sabah*, November 24, 2021..

³ Firat Kozok, "[UAE Sets Up \\$10 Billion Fund to Support Turkey as Ties Warm](#)," *Bloomberg*, November 24, 2021.

ולתורכיה קשרים כלכליים חשובים עם איראן⁴ שאותם הן מבקשות לשמר, בעוד שסעודיה והאמירויות רואות בחתירתה של איראן להגמוניה אזורית משום איום קיומי עליהן. מצרים, מצדה, ניסתה להציג עמדה מפשרת ביחס לאיראן.⁵

היריבות בין שני המחנות הללו באה לידי ביטוי במוקדי עימות אזוריים, ובעיקר במלחמות האזרחים בלוב, בסוריה ובתימן, שם כל מחנה תמך באופן פעיל בקבוצות יריבות, בעיקר באמצעות משלוחי נשק וסיוע כספי. בעוד שהיריבות בין איראן לסעודיה (שלעתים קרובות מוגדרת במונחים דתיים כיריבות סונית-שיעית) נתפסה כסיבה שבעטיה מלובה המלחמה במדינות כושלות,⁶ הרי שלאמיתו של דבר העוינות הפנים-סונית היא זו שהניעה את הסכסוכים ברחבי האזור מאז ההפיכה במצרים ב-2013. מה אם כן מסביר את המאמץ הדיפלומטי האינטנסיבי לשים קץ ליריבויות הללו שאפיינו את העולם הסוני בעשור האחרון והובילו להתערבויות צבאיות מרובות ברחבי האזור?

ישנם חמישה הסברים משלימים להתפתחויות הללו. ראשית, עם עלייתו של ממשל ביידן בינואר 2021, מנהיגי המחנות היריבים נאלצו להכיר בעובדה שהמזרח התיכון אינו עוד בראש סדר העדיפויות של וושינגטון.⁷ שנית, ההתקרבות משני צדי המתרס הסוני היא גם תגובה לשיחות האיראניות-סעודיות המתקיימות בבגדאד מאז אפריל האחרון⁸ במסגרת מאמץ לקדם פתרונות לאתגרים אזוריים.⁹ שלישית, ההבנה שהאחים המוסלמים נמצאים בנסיגה במצרים ובמקומות אחרים ברחבי העולם הסוני, הפחיתה במעט את העוצמה האידיאולוגית של היריבות בין שני המחנות.¹⁰ רביעית, הבידוד הגובר של תורכיה בכמה חזיתות הוביל את ארדואן לנסות ולאתחל את יחסיו עם מצרים, סעודיה והאמירויות. חמישית, זעזועים עולמיים – המחיר המאמיר של הגז

⁴ Sebnem Arsu, Maximilian Popp, and Alexander Sarovic, "[Shedding Light on an Alleged Plot to Evade Iran Sanctions](#)," *Der Spiegel*, February 26, 2021; Saied Jafari, "[Saudi-led Qatar blockade brings Iran, Turkey together](#)," *al-Monitor*, June 26, 2017.

⁵ Mohamed Maher, "[Understanding Egypt's Limited Involvement in the Campaign Against Iran](#)," *Policy Analysis*, Washington Institute for Near East Policy (WINEP), March 21, 2019.

⁶ Daniel Benaim and Jake Sullivan, "[America's Opportunity in the Middle East: Diplomacy Could Succeed Where Military Force Has Failed](#)," *Foreign Affairs*, May 22, 2020.

⁷ Abdel Moneim Said, "[After the American exit from the Middle East](#) [Arabic]," *al-Mustaqbal, Future for Advanced Research and Studies (FARAS)*, September 11, 2021; Simon Henderson, "[Tweet Signals Major Upgrade in Relations Between U.S. Gulf Allies](#)," *Policy Analysis*, Washington Institute for Near East Policy (WINEP), September 20, 2021; Brian Katulis and Peter Juul, "[Seeking a New Balance for U.S. Policy in the Middle East](#)," Center for American Progress (CAP) September 7, 2021; Michael Young, "[Pivoting Away From America](#)," *Diwan*, Carnegie Middle East Center, October 4, 2021.

⁸ "[Experts says the prospects of improving Tehran-Riyadh ties is achievable](#)," *Tehran Times*, September 29, 2021.

⁹ Abdel Moneim Said, "[At the crossroads](#) [Arabic]," *al-Sharq al-Awsat*, November 24, 2021.

¹⁰ "[Turkey requires the Brotherhood to stop criticizing Egypt...](#) [Arabic]," *al-Arabiya*, September 29, 2021; "[Across the Arab world, Islamists; brief stints in power have failed](#)," *The Economist*, August 28, 2021; "[An end to neo-Islamism in the Middle East?](#)" *Deutsche Welle (DW)*, September 15, 2021; Michael Barak, "[Is the Muslim Brotherhood losing Turkey and Qatar in light of the rapprochement with Egypt?](#)," *Tel Aviv Notes* 15:6, July 14, 2021.

הטבעי, ההשפעות החמורות של שינויי האקלים ומגיפת הקורונה שהשפיעה על הסחר העולמי, כמו גם תחרות חריפה יותר בקרב המעצמות העולמיות - כל אלה יצרו תמריצים לפיתוח ערוצי הידברות כמבוא ליחסי גומלין פוריים בכל הנוגע להתמודדות משותפת עם בעיות השעה במרחב הכלכלי ובמרחב האקולוגי.

דומה שהפנייה של תורכיה לעולם הערבי הסוני היא תגובה לבידוד הגובר שלה במזרח התיכון. ראוי לציין שאנקרה חוותה בשנים האחרונות מתיחות ביחסיה עם רוסיה ואיראן במוקדי התרחשות כמו סוריה, עיראק, הים השחור ואזרבייג'ן. גם הנוכחות הצבאית הרוסית בים השחור נתנה לתורכיה סיבה לדאגה.¹¹ תורכיה מצדה עוררה את זעמה של רוסיה בשל מכירת מטוסים ללא-טייס לפולין ולאוקראינה, וגם משום שהכריזה בפומבי על סירובה להכיר בסיפוח חצי האי קרים על ידי רוסיה.¹² לאחרונה, נראה כי תורכיה מסיטה את הלחץ הרוסי על ידי התקשרות בחווי גז ונשק, שאם יתממשו יגבירו את התלות הטורקים ברוסיה.¹³

מערכת היחסים של תורכיה עם איראן התערערה גם היא ב-2021. המשך הכיבוש של תורכיה את צפון מזרח סוריה ויחסיה העוינים עם משטר אסד, תמיכתה הצבאית באזרבייג'ן במלחמת נגורנו קרבאך ב-2020, התרגילים הימיים המשותפים עם אזרבייג'ן בים הכספי,¹⁴ התרגילים הצבאיים המשותפים שלה עם פקיסטן ואזרבייג'ן ליד הגבול האיראני ב-12 בספטמבר¹⁵ והפלישות הצבאיות שלה לצפון עיראק יצרו מתיחות משמעותית עם איראן בכמה חזיתות.¹⁶ התפתחויות ספציפיות אלו משקפות הבדלים מהותיים ביותר בין איראן לתורכיה לגבי עתידן של סוריה, עיראק, אזרבייג'ן, ארמניה (נגורנו-קרבאך) ואפגניסטן.

נראה כי הניסיון של ארדואן לשפר את יחסיו עם יריביו הערבים הסונים במזרח התיכון הוא הימור שנועד למנוע הישארות מאחור, שכן לאחרונה עלו מספר יוזמות דיפלומטיות שעשויות לשנות את היחסים במזרח התיכון. ועידת בגדאד לשיתוף פעולה ב-28 באוגוסט 2021 אורגנה בשיתוף

¹¹ Angela Stent, "[Russia's Battle for the Black Sea](#)," *Foreign Affairs*, August 16, 2021; Paul Stronski, "[What Is Russia Doing in the Black Sea?](#)," Carnegie Endowment for International Peace, May 20, 2021.

¹² Amberin Zaman, "[Russian rebuke of Turkey for Crimea support highlights Ankara's delicate balancing act](#)," *al-Monitor*, August 25, 2021.

¹³ Omer Taspinar, "[Turkey's Kurdish obsession explains Putin's gains and US strains](#)," *Responsible Statecraft*, The Quincy Institute, October 7, 2021.

¹⁴ Turkey also held ground and air force exercises with Azerbaijan forces during the same period in the first half of September 2021, see: Joshua Kucera, "[Azerbaijan and Turkey conduct joint military exercises in shadow of Russian peacekeepers](#)," *Eurasianet*, September 10, 2021.

¹⁵ Golnaz Esfandiari, "[Explainer: What's Behind Fresh Tensions On The Iran-Azerbaijan Border?](#)," *RadioFreeEurope/RadioLiberty (RFERL)*, October 1, 2021.

¹⁶ "[Iran does not tolerate changes at the border](#), [Persian]" *Kayhan*, October 5, 2021; Fehim Tastekin, "[Turkey's Sinjar strikes carry stern messages to Tehran, Baghdad](#)," *al-Monitor*, August 19, 2021.

צרפת, שעמה היו לתורכיה חילוקי דעות משמעותיים בלוב, במזרח הים התיכון ובמקומות אחרים.¹⁷ בעוד שוועידת בגדאד נעדרה תוכן ממשי, ונערכה במידה רבה כדי לחזק את סיכויי הבחירה מחדש של ראש ממשלת עיראק מצטפא אל-כאטימי, היא עדיין הצליחה לקרב רבים מהשחקנים האזוריים המשמעותיים. במהלך הוועידה נפגשו לראשונה האמיר הקטרי תמים בן-חמד אל-ת'אני ונשיא מצרים עבד אל-פתאח אל-סיסי,¹⁸ כאשר היריבות המצרית-קטרית הייתה זו שמלכתחילה קירבה את תורכיה וקטר ב-2013. תורכיה ביקשה לספר את יחסיה עם משטר אסד בעקבות המאמץ של עבדאללה מלך ירדן השיב את המשטר בדמשק לחיק העולם הערבי.¹⁹ פורום הגז של מזרח הים התיכון (East Mediterranean Gas Forum – EMGF) והסכמי אברהם הינם דוגמא ליוזמות רב-צדדיות נוספות שתרמו לבידוד תורכיה במזרח התיכון. הצלחת ה-EMGF משכה תמיכה סעודית ואמירתית, והובילה לתרגילים צבאיים משותפים של סעודיה והאמירויות ביוון שכללו את הצבאות היוונים והמצרים.²⁰ במקביל, יוון וצרפת התקשרו בהסכם הגנה חדש, שאינו תלוי בנאט"ו, ושנראה מכוון כלפי תורכיה.²¹

הדיפלומטיה של תורכיה והדיפלומטיה הפנים-סונית הרחבה יותר, משקפות גם תשומת לב אזורית גוברת להתאוששות כלכלית בעיצומו של הלם כפול - מגיפת הקורונה ושינויי האקלים. פרסומו של דו"ח הפאנל הבין-ממשלתי לשינויי אקלים (Intergovernmental Panel on Climate Change – IPCC) באוגוסט 2021, הוביל לקריאה עולמית למאבק בשינויי אקלים.²² תורכיה ומדינות אחרות במזרח התיכון חוו ממקור ראשון את השפעות ההתחממות הגלובלית בדמות שריפות יער הרסניות והצפות חסרות תקדים.²³ תורכיה, סוריה, עיראק וירדן חוו גם בצורת ומחסור במים. היעדר הגשמים בתורכיה הוביל לירידה של 21 אחוזים בייצור הכוח ההידרואלקטרי שלה

¹⁷ "Turkey has stopped insulting us but action still needed, France says," *Reuters*, March 3, 2021; Jana Jabbour, "France vs. Turkey in the EastMed: A Geopolitical Rivalry between a 'Keeper' of the Old Order and a Challenging Emergent Power," Briefings de l'Ifri, Ifri, May 6, 2021.

¹⁸ Ali Mamouri, "Baghdad conference to establish cooperation, partnership in region," *al-Monitor*, August 30, 2021.

¹⁹ Martin Chulov, "Assad the outcast being sold to the west as key to peace in Middle East," *The Guardian*, September 26, 2021; Amberin Zaman, "After Jordan, will Turkey take the plunge with Assad?," *al-Monitor*, October 4, 2021; Maha El Dahan, "Analysis: Arabs ease Assad's isolation as U.S. looks elsewhere," *Reuters*, October 10, 2021.

²⁰ "A Saudi, Emirati, and Egyptian Quadrilateral Exercise with Greek Special Forces [Arabic]," *al-Nahar*, September 21, 2021; "Saudi Arabia, UAE to begin joint military exercises with Greece, Egypt," *Middle East Monitor*, September 21, 2021.

²¹ "France and Greece hedge their bets with a new defense pact," *The Economist*, October 2, 2021.

²² "The IPCC delivers its starkest warning yet about climate change," *The Economist*, August 14, 2021.

²³ Mehmet Emit Birpınar, "Fires, floods, mucilage: What's happening in Turkey," *Daily Sabah*, August 16, 2021; Jon Alterman, "A New Revolution in the Middle East," Center for Strategic & International Studies, August 9, 2021; Anchal Vohra, "The Middle East Is Becoming Literally Uninhabitable," *Foreign Policy*, August 24, 2021; Durrie Bouscaren, "Drought in Iraq and Syria could totally collapse food system for millions, aid group warns," *The World*, September 10, 2021.

בשנת 2021, והאט את יכולתה לגוון את מקורות האנרגיה שלה.²⁴ מזג האוויר הקיצוני תרם גם לעלייה דרמטית באותה שנה במחירי הגז הטבעי, במיוחד באירופה.

הזינוק במחירי הגז הגיע בתזמון גרוע במיוחד עבור תורכיה, שאמורה כעת לנהל משא ומתן מחודש מול Gazprom הרוסית על חוזה גז ארוכי טווח, במקום אלו המתוכננים להסתיים בדצמבר 2021. בשנים 2016 - 2019 תורכיה צמצמה משמעותית (ב-35%) את יבוא הגז מרוסיה. אנקרה תכננה לצמצם עוד יותר את התלות שלה ביבוא גז רוסי יקר על ידי משא ומתן על תנאים טובים יותר עבור הגז המוזרם והגדלת יבוא הגז הטבעי הנוזלי (Liquefied Natural Gas - LNG). תורכיה הפכה ליבואנית LNG השנייה בגודלה באירופה והשמינית בגודלה בעולם ב-2019 הודות למחירי LNG נמוכים והחלטתה להשקיע רבות בתשתית LNG בשנים 2016 - 2019. ב-2020 הרוב המכריע של הגז הנוזלי הגיע לתורכיה מארצות הברית, שמכרה אותו בסכום נמוך פי שישה ממחיר יבוא הגז הרוסי והאיראני.²⁵ עם זאת, ב-2021 מחירי הגז הנוזלי זינקו, והניסיון התורכי להשתמש ב-LNG האמריקאי כדי לגוון את אספקת הגז ולהפחית את התלות ברוסיה, נפגע. עליית המחירים נבעה בעיקר משילוב של עלייה בביקוש לגז מול היצע מוגבל, התאוששות כלכלית באסיה, בצורת בברזיל, ושילוב של התאוששות תעשייתית יחד עם חורף קר במיוחד וקיץ חם במיוחד באירופה.²⁶ תורכיה משקיעה בין 12 ל-15 מיליארד דולר בשנה ביבוא גז, ומחירי הגז הגבוהים שיעמדו בפניה במהלך המשא ומתן הקרוב עם Gazprom מגיעים בתקופה שבה כלכלת תורכיה כבר סובלת ממשבר נזילות בגלל ירידת ערך המטבע התורכי ואינפלציה שהגיעה לשיא של שני עשורים ועומדת נכון לינואר 2022 על 36%.²⁷ התלות של תורכיה במוסקבה כוללת גם את הכמויות הגדולות של חיטה מיובאת מרוסיה, שבה תורכיה משתמשת כדי לייצר קמח לצרכי יצוא, מקור חשוב נוסף של סחר החוץ התורכי.²⁸

²⁴ Paul Hockenos, "[As the Climate Bakes, Turkey Faces a Future Without Water](#)," *YaleEnvironment360*, Yale School of the Environment, September 30, 2021; Darrell Proctor, "[Hydropower Experiencing Climate Impacts From Drought, Flooding](#)," *Power*, September 1, 2021.

²⁵ Gulmira Rzayeva, "[The Renewal of Turkey's Long Term Contracts: Natural gas market transition or 'business as usual'?](#)," *Energy Insight* 72, The Oxford Institute for Energy Studies, September 2020.

²⁶ Simone Tagliapietra and Georg Zachmann, "[Is Europe's gas and electricity price surge a one-off?](#)," *Bruegel.org*, September 13, 2021.

²⁷ Darren Butler and Jonathan Spicer, "[Turkish inflation soars to 36%, highest in Erdogan era](#)," *Reuters*, January 2, 2022.

²⁸ "[Here is Why Turkey and Iran Grain Imports Surged in August 2021](#)," *AgFlow*, September 21, 2021; Nastassia Astrasheuskaya, "[Russia starts to sow seeds of 'wheat diplomacy'](#)," *Financial Times*, September 2, 2021.

היחסים המעורערים של תורכיה עם רוסיה²⁹ וארצות הברית, בנוסף לעימות שלה עם יוון, הובילו את אנקרה לחזר אחרי מצרים.³⁰ למצרים יש פוטנציאל לספק לתורכיה גז נוזלי במחיר סביר,³¹ מה שיסייע לתורכיה לגוון את מקורות הגז שלה עד שהיא תוכל להתחיל להפיק גז טבעי משלה בשדה סאקריה בים השחור (ככל הנראה ב-2023).³² עם זאת, האפשרות שתורכיה תצליח למנוע ממצרים להעמיק את קשריה עם שותפיה במזרח הים התיכון נראית לא סבירה. לכן, שאלת המפתח היא האם תורכיה מוכנה להתפשר על הגבולות הימיים המזרחיים של הים התיכון כדי לעבוד עם פורום הגז של מזרח הים התיכון (EMGF), הכולל את קפריסין, יוון וישראל (כמו גם צרפת, איטליה, ירדן, והרשות הפלסטינית).³³ בכל מקרה, נראה כי האינטרס התורכי בשיפור הקשרים עם מצרים מונע במידה רבה מרצונה להימנע מתלות מחודשת בגז הרוסי.³⁴

לאחרונה, אף נראה שתורכיה מעוניינת לשתף פעולה עם ישראל לצורך יצוא גז טבעי לאירופה.³⁵ ברקע להתפתחות זו החלטת ארצות הברית לסגת מתמיכתה בתכנית להקים צינור גז מישראל ליוון דרך קפריסין (EastMed).³⁶

לבסוף, הדיפלומטיה הפנים-סונית משקפת צורך גדול יותר בסחר ובהשקעות פנים אזוריות, לאור השפל הכלכלי העולמי.³⁷ הכלכלה העולמית עדיין חווה את הזעזועים ממגיפת הקורונה, בכלל זה שיבושים בשרשרת האספקה העולמית ועלויות הובלה גבוהות יותר. לכן, הפוטנציאל לגידול במסחר, תיירות והשקעות עבור מדינות סוניות, יריבות לשעבר, מייצג הזדמנות משמעותית לחיזוק הנזילות ותזרימי ההון באזור. האסטרטגיה של איחוד האמירויות היא למנף את מיקומה הגאו-

²⁹ Even despite Turkey's efforts to position itself as a mediator between Russia in the ongoing crisis between Russia and Ukraine. See: Patrick Wintour, "[Erdoğan offers to mediate between Ukraine and Russia](#)," *The Guardian*, February 3, 2022.

³⁰ "[Turkey-Egypt alliance in E. Med could open new doors](#)," *Anadolu Agency*, April 16, 2021.

³¹ Ahmed Fouad, "[Egypt's future in the LNG market](#)," The Middle East Institute, September 21, 2021; Motasem A. Dalloul, "[There are limits to the rapprochement between Turkey and Egypt](#)," *Middle East Monitor*, September 14, 2021.

³² John V. Bowlus, "[Pulling Back the Curtain on the Turkey's Natural Gas Strategy](#)," *War on the Rocks*, August 26, 2020; Omid Shokri Kalehsar, "[Turkey's energy ideal with natural gas reserves](#)," *Daily Sabah*, June 4, 2021.

³³ Henri J. Barkey and Ellen Laipson, "[The Prospects for Conflict or Cooperation: Will the Eastern Mediterranean natural gas discoveries lead to regional transformation?](#)," *The Cairo Review of Global Affairs*, Summer 2020; Salim Cevik, "[Erdogan's Endgame with Egypt](#)," *The Cairo Review of Global Affairs*, August 6, 2021; Gabriel Mitchell, "[The Eastern Mediterranean Natural Gas Forum: Cooperation in the Shadow of Competition](#)," Mitvim, September 2020.

³⁴ "[Turkey to see unusual gas demand clouded by soaring global prices](#)," *Daily Sabah*, September 21, 2021; Paul Stronski, "[A Difficult Balancing Act: Russia's Role in the Eastern Mediterranean](#)," Carnegie Endowment for International Peace, June 28, 2021.

³⁵ "[Turkey still interested in joint work to bring Israeli gas to Europe](#)," *Daily Sabah*, February 4, 2022.

³⁶ Ahmet Gencturk, "[US withdraws support for EastMed gas pipeline project](#)," *Anadolu Agency*, January 11, 2022.

³⁷ Orhan Coskun and Alexander Cornwall, "[Analysis: Turkey and UAE rein in dispute that fueled conflict and hurt economy](#)," *Reuters*, September 6, 2021.

אסטרטגי ולהפוך למרכז עולמי של סחר והשקעות רב-לאומיות. היא רואה בסחר כמקפצה לצמיחה כלכלית, ושואפת להרחיב מעגלי סחר בין-אזורי, בין אפריקה, המזרח התיכון ואסיה.³⁸ כתוצאה מהשבר הפנים-סוני, הסחר ההדדי של איחוד האמירויות ותורכיה ירד מ-14.7 מיליארד דולר ב-2017 ל-8.5 מיליארד דולר ב-2020.³⁹ ההתקרבות המחודשת בין תורכיה לאמירויות הובילה להתאוששות מהירה של השקעות ישירות של האמירויות בתורכיה, במיוחד בתחומי הבריאות, טכנולוגיה עילית, ואולי המעניין ביותר - אנרגיה, הגנה ופיתוח נמלים.⁴⁰ תורכיה, העומדת בפני סנקציות של ארצות הברית והאיחוד האירופי, רואה במצרים שוק ייצוא משמעותי שדרכו ניתן יהיה להרחיב את מעגלי היצוא של מוצרים תעשייתיים לשווקים פוטנציאליים באפריקה ובעולם הערבי.⁴¹ תורכיה אף קיוותה שהיא תוכל לנצל את התחרות הכלכלית בין סעודיה והאמירויות,⁴² אלא שהפנייה של תורכיה לסעודים באפריל 2021 לא סיימה את החרם הסעודי הבלתי רשמי, והיבוא הסעודי מתורכיה נותר בנקודת שפל.⁴³ בינואר 2022 ארדואן הכריז שיבקר בסעודיה בפברואר הקרוב, לראשונה מאז רצח ג'מאל חשוקגיי (באוקטובר 2018).⁴⁴ עם זאת, לא ברור האם הביקור ייצא לפועל לאור הדיווחים האחרונים כי ארדואן ואשתו נמצאו חיוביים לנגיף הקורונה.⁴⁵ הפיוס הפנים-סוני מקבל ביטויים שונים ומתבצע ברמות שונות. תורכיה ואיחוד האמירויות, מסיבות שונות, נראות כמי שמחויבות לו יותר. אף שניתן לראות את הפיוס האמירתי-תורכי אך ורק כעסקה,⁴⁶ הרי שהנושאים הקשורים לפיתוח נמלים ולתחבורה עשויים להצביע על ראייה אסטרטגית רחבה יותר.⁴⁷ ההבדלים האידיאולוגיים בין הנשיא ארדואן לנשיא סוסי נותרו אבן נגף

³⁸ Thani Al Zeyoudi, "[How the UAE aims to help shape a new era of global co-operation](#)," *The National*, September 9, 2021.

³⁹ Ali Bakir, "[Testing the waters: The economic factor in Turkey-UAE ties](#)," *The New Arab*, September 16, 2021.

⁴⁰ Ercan Ersoy, Asli Kandemir, and Kerim Karakaya, "[Abu Dhabi's Wealth Funds Weigh Turkey Investments Worth Billions](#)," *Bloomberg*, September 24, 2021; Alexander Cornwall, "[As tensions ease, Turkey says talks to UAE on energy investment](#)," *Reuters*, September 21, 2021; "[Erdoğan hosts MbZ as Turkey, UAE seek to repair bilateral ties](#)," *Daily Sabah*, November 24, 2021.

⁴¹ Ahmed Elleithy, "[Why Turkey is wooing Egypt](#)," *al-Monitor*, April 3, 2021; Mustafa Sonmez, "[Is Turkey's export-driven growth sustainable?](#)," *al-Monitor*, September 10, 2021.

⁴² Neil Quilliam, "[The Rocky New Era of the Saudi-Emirati Relationship](#)," *Foreign Policy*, July 27, 2021; Hussein Ibish, "[The UAE and Saudi Arabia: The Partnership Endures Despite the Oil Dispute](#)," The Arab Gulf States Institute in Washington (AGSIW), July 8, 2021; Murat Sofuoglu, "[Why the UAE-Saudi differences will continue to escalate](#)," *TRTWorld*, July 13, 2021.

⁴³ "[Saudi imports from Turkey still sinking despite push to mend ties](#)," *Daily Sabah*, August 24, 2021; Nur Ozkan Erbay, "[Turkey's normalization policies aim to win over entire region](#)," *Daily Sabah*, September 9, 2021.

⁴⁴ Fehim Tastekin, "[Erdogan hopes fence-mending trip to Saudi Arabia eases financial woes](#)," *al-Monitor*, January 7, 2022.

⁴⁵ "[Turkey's President Erdogan tests positive for COVID-19](#)," *Reuters*, February 5, 2022.

⁴⁶ Ali Bakir, "[Testing the waters: The economic factor in Turkey-UAE ties](#)," *The New Arab*, September 16, 2021.

⁴⁷ "[New Turkey-UAE TIR trade route two-thirds faster than by sea](#)," IRU.org, October 20, 2021; "[Turkey, UAE, Pakistan agree on new shipping route](#)," *Azernews*, November 1, 2021.

מרכזית בנורמליזציה המצרית-תורכית.⁴⁸ באופן דומה, חוסר האמון והעוינות בין יורש העצר הסעודי מחמד בן-סלמאן והנשיא ארדואן הגבילו כל התקדמות בין סעודיה לתורכיה. מצד שני, פגישתו של האמיר הקטרי תמים בסוף אוגוסט עם הנשיא סיסי בוועידת בגדאד מציעה הזדמנות אמיתית לשבור את הקיפאון הקטרי-מצרי. נראה שגם ההתקרבות בין קטר לסעודים ואיחוד האמירויות מתקדמת. יחסים אלה נותרו שבריריים ומבחנם יהיה בהיקף הנוכחות והפעילות התקשורתית של האחים המוסלמים בתורכיה ובקטר; המשך המעורבות הצבאית של תורכיה בלוב; התפתחויות בסוריה ובעיראק; והמתרחקות המתמשכת סביב גבולות ימיים ותשתיות גז במזרח הים התיכון. זעזועים בינלאומיים סללו את הדרך לפיוס פנים-סוני, אך אינטגרציה אזורית רחבה יותר עדיין תלויה בסכסוכים אזוריים בלתי פתורים, ובכאלה שצצו לאחרונה.

כל הזכויות שמורות למרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב. ניתן לעשות שימוש לא מסחרי בתכנים תוך ציון שמו של הכותב ומרכז משה דיין באוניברסיטת תל-אביב, בתוספת סימוכין וקישור למקור באתר של מרכז משה דיין, <https://dayan.org/he>.

⁴⁸ Dalia Ziada, "Core Reason Why Turkey-Egypt Reconciliation Faces Challenges," *Majalla*, September 10, 2021; Ahmed Eleiba, "Egyptian-Turkish Relations: Obstacles to reconciliation," *Ahram Online*, September 15, 2021.